

Πολυπροβληματικές Οικογένειες

κας. *Μαρίας Δημοπούλου-Λαγωνίκα,*
Καθηγήτριας Κοινωνικής Έργασίας ΤΕΙ Αθηνών

Τό θέμα τής εισήγησής μου «πολυπροβληματικές οικογένειες ή οικογένειες σέ πολλαπλές κρίσεις» αποτελεί μέρος τής γενικότερης προβληματικής τής θεσμικής καί άξιακής κρίσης πού διέρχεται ή σημερινή οικογένεια. Διά τόν λόγο αυτό, πρίν από τήν ανάλυση καί περιχαράκωση του θέματος, θά αναφερθώ άρχικά στό γεννικότερο κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο σχετικά μέ τήν κρίση στό θεσμό τής οικογένειας, καθώς καί σέ μιά ανάλυση τής έννοιας τής κρίσης.

Η προβληματική του θεσμου τής οικογένειας στην σημερινή της λειτουργικότητα άπασχολεί ειδικούς άπ' όλες τις κοινωνικές καί ανθρωπιστικές έπιστήμες. Κοινή έπιδίωξη είναι ή κατανόηση των μεταλλασόμενων διαχρονικά δομών καί λειτουργιών της, αλλά καί ή μελέτη καί διατύπωση προτάσεων, πού άποσκοπούν τελικά στην διατήρηση του θεσμου καί στή συνεχιζόμενη λειτουργικότητά του, σέ μιά κοινωνία πού αλλάζει.

Οί έννοιες τής κοινωνικής άλλαγής ή μεταβολής έχουν μελετηθεί διαχρονικά άπό τους κοινωνιολόγους μέ διαφορετικό έννοιολογικό περιεχόμενο, άλλοτε καί σήμερα. Η κοινωνική άλλαγή άφορα κοινωνικά σύνολα καί αναφέρεται σέ μεταβολές στις δομές ενός συστήματος –τής κοινωνίας- ή σέ μεταβολές ύποσυστημάτων όπως είναι ή οικογένεια. Η κοινωνική άλλαγή λοιπόν όρίζεται «ώς μιά ευδιάκριτη μεταβολή στις δομές ενός κοινωνικού συνόλου, ή όποία δέν είναι ένα στιγμιαίο συμβάν, ούτε ξεπερνάει τά όρια ζωής μιās γενιάς, ή όποία έχει ένα χαρακτήρα μονιμότητας καί αποτελεί σταθμό στην ιστορία τής κοινωνίας». Όλες οι θεωρίες τής κοινωνικής άλλαγής ξεκίνησαν άπό τις ιδέες τής προόδου, τής ισότητας, τής έλευθερίας καί τής κοινωνικής δικαιοσύνης. (Δ. Τσαούσης, 2001)

Παλαιότερα, ή αισιοδοξία για μιά καλύτερη κοινωνία κυριαρχούσε. Στην έποχή μας, ή ανάπτυξη τής τεχνολογίας, τής ήλεκτρονικής καί τής πληροφορικής, μονοδιάστατα μόνο βελτίωσαν τό επίπεδο ζωής των άτομων/οικογενειών. Τά άπρόβλεπτα ύποπροϊόντα αυτής τής άπότομης τεχνολογικής, οικονομικής εξέλιξης αντικατοπτρίζονται στις ανθρώπινες κοινωνίες σαν μιά βαθιά κρίση καί διάσπαση θεσμών καί αξιών. (Μ. Δημοπούλου, 1992)

Ο κοινωνιολόγος W. Ogburn επισημαίνει ότι στην κοινωνία μας οι τεχνολογικές αλλαγές γίνονται τόσο ραγδαία και σε τόσο μεγάλη έκταση, ώστε το χάσμα μεταξύ του υλικού και του πνευματικού πολιτισμού να μεγαλώνει. Έφ' όσον τὰ διάφορα μέρη του πολιτισμού μιᾶς κοινωνίας αλλάζουν μέ διαφορετικό ρυθμό, ἡ προσαρμογή τῶν ἀτόμων σέ νέες καταστάσεις ἐπιβραδύνεται. Κατά τόν Ogburn ὁ πολιτισμός χωρίζεται σέ δύο μέρη: τόν υλικό πού περιλαμβάνει τὰ υλικά ἀγαθὰ καί τίς τεχνολογικές αλλαγές καί τόν μὴ υλικό-πνευματικό (culture) πολιτισμό πού περιλαμβάνει τούς θεσμούς, τίς ἀξίες, τούς νόμους, τὰ ἦθη καί τὰ ἔθιμα μιᾶς κοινωνίας. Ἡ κουλτούρα (culture) –πνευματικός πολιτισμός– προσαρμόζεται στίς τεχνολογικές αλλαγές ἀλλά πολύ πιό ἀργά ἀπό τόν υλικό πολιτισμό καί τό γεγονός αὐτό εἶναι πού δημιουργεῖ τὰ προβλήματα καί τίς συγκρούσεις σέ μιᾶ κοινωνία (Σταθόπουλος Π, 1987).

Τώρα, στίς ἀρχές τοῦ 21^{ου} αἰώνα, στή μετά-βιομηχανική- ἀστεακή κοινωνία μέ τίς κατακλυσμικές τεχνολογικές καί κοινωνικές αλλαγές, ἡ αἰσιοδοξία ἔχει χαθεῖ γιά ἕναν καλύτερο κόσμο καί ἡ ἔννοια τῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς ταυτίζεται πλέον μέ τήν ἀνομία, τόν πεσιμισμό, τήν διάσπαση κοινωνικῶν θεσμῶν καί ἀξιῶν, τήν ἀλλοτροίωση τῆς οἰκογένειας καί τοῦ ἀτόμου. Οἱ διαδικασίες ὅμως σύνδεσης καί «ἐνοχοποίησης» τοῦ τεχνολογικοῦ πολιτισμοῦ μέ τήν διάσπαση τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν καί τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογένειας, δέν μπορεῖ νά εἶναι μονοδιάστατες οὔτε ἀπλοποιημένες στήν μορφή τους. Ἡ πολυπλοκότητα τῶν κοινωνικῶν παραγόντων πού ἐπηρεάζουν τήν οἰκογένεια καί τίς λεπτές διεργασίες ἐσωτερικέυσης ἐξωτερικῶν μηνυμάτων ἀπό τὰ μέλη τῆς, ὑπαγορεύουν ἕνα προβληματισμό γιά εὐρεία καί σέ βάθος ἐξέταση αὐτοῦ τοῦ φαινομένου.

Διατυπώθηκαν ποικίλες θεωρίες ἀπό τόν χῶρο τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν σέ μιᾶ προσπάθεια κατανόησης καί σύνδεσης τῶν παραπάνω μεταβλητῶν. Στήν εἰσήγηση αὐτή θά ἐπιλέξουμε μιᾶ ἀναφορά ἀπό τόν John Berry, ὅπως εἶναι διατυπωμένη καί ἐπεξεργασμένη ἀπό τόν Καθηγητή Κοινωνικῆς Ψυχολογίας κ. Δ. Γεώργα. Ἐπιδιώξῃ μας εἶναι ἡ κατανόηση καί σύνδεση τῶν ἐξωτερικῶν κοινωνικῶν δυνάμεων καί ἐπηρεασμῶν μέ τίς ἐσωτερικές διεργασίες τῆς οἰκογένειας (Δ. Γεώργας, 1986). Ἐνδεικτικά ἀναφερόμεθα στήν οἰκολογική θεωρία τοῦ Berry ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπό πέντε παραμέτρους: τό οἰκολογικό πλαίσιο, τίς πολιτισμικές προσαρμογές, τίς βιολογικές προσαρμογές, τίς ξένες ἢ ντόπιες πολιτιστικές ἐξελίξεις καί τίς ψυχολογικές διαφοροποιήσεις στό ἀτομικό ἐπίπεδο. Ἡ θεωρία αὐτή ἐξηγεῖ τρόπους καί διεργασίες πού τὰ οἰκολογικά στοιχεῖα μποροῦν νά ἐπιδράσουν στά πολιτισμικά στοιχεῖα, στά βιολογικά καί κατόπιν νά διαμορφώσουν συγκεκριμένες ψυχολογικές συμπεριφορές, νοητικά σχήματα, ἀξίες καί γνωρίσματα. Ἐμπεριέχει ἕνα διαπολιτισμικό χαρακτήρα καί ἐπιδιώκει τήν κατανόηση τῆς

συμπεριφορᾶς τῆς οἰκογένειας καί τοῦ ἀτόμου μέσα ἀπό τήν ἐξέταση τῶν οἰκολογικῶν καί κοινωνικῶν φαινομένων. Ξεκινᾷ ἀπό τή θεωρία τῶν Γενικῶν Συστημάτων καί ἐξετάζει τή ποσότητα καί βαρύτητα τῶν ἀλληλεπιδράσεων μεταξύ τῶν παρακάτω πέντε στοιχείων:

- α) οἰκολογικῶν
- β) τῆς ὀργάνωσης (οἰκονομική, κοινωνική) καί τῶν θεσμῶν τῆς κοινωνίας (πολιτικό καί νομικό σύστημα, θρησκεία, ἐκπαιδευτικό σύστημα, μέσα ἐπικοινωνίας)
- γ) τῶν θεσμῶν μέ ὀμάδες στήν μικρή κοινότητα (ἀρχές κοινότητας, φιλικό περιβάλλον)
- δ) τῆς οἰκογένειας καί
- ε) τοῦ ἀτόμου

Στό παραπάνω σύστημα, ἡ οἰκογένεια διακρίνεται ἀπό τά προηγούμενα συστήματα ἐπειδή κοινωνικοποιεῖ τό παιδί πού θά δημιουργήσει τήν οἰκογένεια τοῦ αὐριο. Μέσα ἀπό τήν οἰκογένεια ἱκανοποιοῦνται οἱ βασικές ἀνάγκες τοῦ παιδιοῦ, πού δέν εἶναι παρά οἱ ἀνάγκες τῆς κοινωνίας, καί οἱ ἀνάγκες τῆς κοινωνίας δέν εἶναι –οὔτε πρέπει νά εἶναι– τίποτα ἄλλο ἀπό τήν ἱκανοποίηση τῶν οὐσιαστικῶν ἀναγκῶν τοῦ παιδιοῦ. Ἡ οἰκογένεια μεταβιβάζει τά ἥθη, ἔθιμα, τούς θεσμούς καί τίς ἀξίες τῆς κοινωνίας στό παιδί τό ὁποῖο μέ τή σειρά του θά διαμορφώσει ἰδεολογίες στήν αὐριανή κοινωνία (Μ. Γιωσαφάτ. 1988).

Πρόσθετες μεταβλητές πού ἐπηρεάζουν τίς ψυχολογικές ιδιότητες τοῦ ἀτόμου μέσα στήν οἰκογένεια εἶναι ἡ πολυπλοκότητα τῶν κοινωνικῶν στοιχείων, ὁ βαθμός τῆς ἀνθρώπινης ἐπαφῆς καί οἱ κοινωνικές ἀλλαγές. Γιά παράδειγμα, τό ἀξίωμα ὅτι... «ὅσο περισσότερη ἐπαφή ὑπάρχει μεταξύ τοῦ ἀτόμου καί τῶν προσώπων τοῦ περιβάλλοντός του, τόσο περισσότερο ἐπηρεάζονται καί διαφοροποιοῦνται οἱ ψυχολογικές του ιδιότητες»...δίδει κάποιες ἀπαντήσεις σέ αὐθαίρετες διατυπώσεις γιά τό κίνδυνο διάσπασης τῆς οἰκογένειας ἀπό τά μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης καί μόνο. Οἱ διαφοροποιήσεις στήν βαρύτητα ἐπιρροῆς τῶν παραπάνω μεταβλητῶν καί ἡ συνεκτίμηση ὅλων τῶν παραγόντων πού ἀναφέρθηκαν, ἀφήνουν περιθώρια γιά προβληματισμούς.

Ὁ Ackerman στήν δεκαετία τοῦ 1960, παρομοίωσε τήν οἰκογένεια μέ ἡμιδιαπερατή μεμβράνη, πού ἐπιτρέπει ἐκλεκτική διαπερατότητα τῶν ἐξωτερικῶν μηνυμάτων μέσα στό περιεχόμενο –μέλη τοῦ σάκου– τῆς οἰκογένειας. Ἡ ἐξωτερική πραγματικότητα εἰσχωρεῖ μέσα ἀπό τούς πόρους τοῦ σάκου ἐκλεκτικά γιά νά ἐπηρεάσει τά μέλη μέ τρόπο προδιαγεγραμμένο ἀπό τήν ποιότητα τῆς μεμβράνης, δηλαδή ἀπό τήν οἰκογενειακή ἀτμόσφαιρα, ὅπως αὐτή διαμορφώνεται ἀπό τήν συγχώνευση καί διαφοροποίηση τῶν προσωπικῶν ταυτοτήτων τῶν συζύγων καί τῶν παιδιῶν (N. Ackerman).

Άρα κατά τόν Ackerman, τά έξωτερικά μηνύματα περνούν φιλτραρισμένα από τό οικογενειακό κλίμα καί έπηρεάζουν σέ διαφορετικό βαθμό καί ποιότητα τά μέλη τής κάθε οικογένειας. Μήπως όμως σήμερα, 40 χρόνια μετά, οί έπιρροές από τό έξωτερικό περιβάλλον είναι περισσότερο ίσοπεδωτικές από παλαιότερα; Μήπως ή οικογένεια είναι λιγότερο ίκανή τώρα «νά φιλτράρει» καί νά κάνει έπιλογές τών έξωτερικῶν μηνυμάτων πού θά έπηρεάσουν τά μέλη της; Μήπως έχει χαλαρώσει, άμβλυνηθεῖ «ή προστατευτική του μεμβράνη»; Ή μήπως ή οικογένεια παρόλο πού άντανεκλαί τις άλλαγές καί συγκρούσεις τής κοινωνίας σέ ένα συγκεκριμένο χῶρο καί χρόνο, διαφοροποιεῖται στο βαθμό εισδοχῆς καί άπορρόφησης τών έξωτερικῶν έπιρροῶν καί από τήν έσωτερική διαπλοκή τών σχέσεων της αλλά καί από τήν έπικοινωνία της καί τούς δεσμούς της μέ τήν μικρή κοινότητα καί τούς τύπους όργάνωσης τών θεσμῶν τής κοινωνίας όπου λειτουργεῖ; (Μ. Δημοπούλου-Λαγωνίκα, 1992)

Κατά συνέπεια οί γενικότερες κοινωνικές άλλαγές καί άνακατατάξεις, τά οικολογικά προβλήματα, ή ταχύτατη τεχνολογική άνάπτυξη, ή άστικοποίηση, ό αυξανόμενος καταναλωτισμός, ή μαζική πληροφόρηση καί έπικοινωνία, οί πολιτικές καί κοινωνικές άνακατατάξεις τών τελευταίων έτῶν –εισδύουν φυσικά στήν κοινωνική δομή αλλά μέ διαφορετικούς ρυθμούς καί επίπεδα έπιρροῆς σέ κάθε χῶρο καί οικογένεια.

Φυσικά οί γενικότερες άλλαγές από τις όποιες διέρχεται ή σύγχρονη οικογένεια καί ό περιορισμός τών λειτουργιῶν της -ή διάλυση τής εκτεταμένης οικογένειας καί ή άντικατάστασή της από τήν πυρηνική, τήν μονογονεϊκή, ή άπελευθέρωση τής γυναίκας καί ή είσοδος της στήν εργασία, ή δημοκρατικοποίηση τής οικογένειας, ή άμφισβήτηση τής έξουσίας τών γονέων, ή αύξηση τών δικαιωμάτων του παιδιου-δημιουργοῦν γενικότερες άνακατατάξεις στους παραδοσιακούς τρόπους λειτουργικότητάς της αλλά καί περισσότερες συγκρούσεις μεταξύ τών μελῶν της. Μήπως, λοιπόν, αυτές οί άλλαγές στή δομή καί λειτουργικότητα τής σύγχρονης οικογένειας είναι άναπόφευκτες για τήν έπιβίωση του θεσμου επειδή άκριβῶς είναι λειτουργικές στο σύγχρονο κόσμο πού αλλάζει; Μήπως αυτές οί άλλαγές δέν ύπονοοῦν διάσπαση αλλά προσαρμογή; Μήπως ό θεσμός τής οικογένειας δέν διασπάται, αλλά τείνει νά αλλάξει μορφή; Κι όταν λέμε ότι ή σύγχρονη οικογένεια χαρακτηρίζεται από μιά βαθιά κρίση θεσμῶν καί άξιῶν τί έννοοῦμε μέ τόν όρο «κρίση»; Κρίση δέν είναι άπαραίτητα διάσπαση καί καταστροφή. Κρίση μπορεῖ νά σημαίνει καί πρόκληση για νέα επίπεδα λειτουργικότητας τής οικογένειας σέ μιά κοινωνία πού αλλάζει.

Στό σημείο αυτό θά ἦταν σκόπιμο νά γίνει μιά σύντομη ἀναφορά στή θεωρία τῆς κρίσης καί τῆς δυναμικῆς της, ὅπως διατυπώθηκε ἀρχικά (G. Caplan, L. Rapoport, H. Parad) καί ὅπως διαμορφώθηκε ἀργότερα (A. Roberts, Kagan, H. B. Gilliland). Σύμφωνα μέ τόν G. Caplan καί τήν L. Rapoport ἡ κρίση ὀρίζεται ὡς μιά «ἀνατροπή σέ μιά σταθερή κατάσταση». Τό ἄτομο ἐπιδιώκει νά διατηρήσει μιά κατάσταση ἰσορροπίας μέσω προσαρμοστικῶν μηχανισμῶν καί δραστηριοτήτων ἐπίλυσης προβλημάτων. Αὐτή ἡ ὁμοιοστατική ἰσορροπία μπορεῖ νά διαταραχθεῖ ἀπ' ὀρισμένα γεγονότα πού συμβαίνουν κατά τή διάρκεια τῆς ζωῆς, μέ ἀποτέλεσμα νά περιέλθει τό ἄτομο σέ κατάσταση κρίσης. Κατά τή περίοδο τῆς κρίσης οἱ συνήθεις προσαρμοστικοί μηχανισμοί τοῦ ἀτόμου δέν εἶναι ἐπαρκεῖς καί δέν ὀδηγοῦν γρήγορα στήν προηγούμενη ἰσορροπία. (L. Rapoport, 1965). Τό ἄτομο δοκιμάζει νέους τρόπους ἀντιμετώπισης πού ἀποβλέπουν στήν μείωση τῆς ἔντασης καί στήν ἐπίλυση τῆς κρίσης. Δυνατόν νά ξεπεράσει μόνο του τήν κρίση καί νά ἐπανέλθει στό προηγούμενο ἢ σέ βελτιωμένο ἐπίπεδο λειτουργικότητας. Δυνατόν ὅμως καί νά ἀποδιοργανωθεῖ, ἂν δέν ἔχει τά ψυχικά ἀποθέματα καί τά περιβαλλοντικά ὑποστηρικτικά συστήματα. Ἡ δυναμική τῆς κρίσης ἐμπεριέχει τόν κίνδυνο ἀποδιοργάνωσης ἀλλά καί τήν πρόκληση γιά κινητοποίηση ἐσωτερικῶν δυνάμεων τίς ὁποῖες δέν ἔχει συνειδητοποιήσει τό ἄτομο ὅτι ὑπάρχουν καί δέν ἔχει προηγουμένως χρησιμοποιήσει.

Ὅρισμένοι μελετητές ἔδωσαν περισσότερη ἔμφαση στόν «κίνδυνο» πού ἐμπεριέχεται στήν κατάσταση κρίσης πού βιώνει τό ἄτομο, ἐνῶ ἄλλοι τόνισαν ἰδιαίτερα τήν «εὐκαιρία» πού τοῦ δίνεται γιά ἐπαναπροσαρμογή σέ βελτιωμένους τύπους προσαρμοστικότητας. Οἱ Gilliland καί James περιγράφουν τή κρίση ὡς τήν ἀντίληψη πού σχηματίζει τό ἄτομο γιά ἕνα γεγονός πού τό θεωρεῖ «ἀφόρητο» καί ὑπερβαίνει τά ψυχικά του ἀποθέματα καί τούς καθιερωμένους μηχανισμούς ἄμυνας. Ἄν δέν ἀνακουφιστεῖ ἔγκυρα τό ἄτομο, τότε ὑπάρχει πιθανότητα νά προκαλέσει ἡ κρίση σοβαρές συναισθηματικές, γνωσιακές καί συμπεριφορικές δυσλειτουργίες (Gilliland & James, 1993).

Σέ ἀντίθεση μέ τούς προηγούμενους κλινικούς ἐπιστήμονες, ὁ κοινωνικός θεωρητικός Thomas βλέπει τή κρίση σάν ἕνα καταλύτη πού διαταράσσει παλιές συνήθειες, προκαλεῖ νέες ἀνταποκρίσεις καί γίνεται ἕνας σημαντικός παράγοντας στή διαμόρφωση νέων ἐξελίξεων. Μέ αὐτήν τήν ἔννοια, ἡ κρίση εἶναι μιά ἐπίκληση γιά νέα δράση, μιά πρόκληση γιά λειτουργία προσαρμοστικῶν μηχανισμῶν στό ἄτομο, τήν οἰκογένεια καί στά κοινωνικά σύνολα, εἶναι μιά ἔννοια πού ἐμπεριέχει τό δυναμικό τῆς ἐξέλιξης.

Ἡ ἀναφορά τῶν βασικῶν ἀρχῶν τῆς θεωρίας τῆς κρίσης πού ἀκολουθεῖ, διασαφηνίζει τίς ἀπόψεις τῶν ἀνωτέρω θεωρητικῶν καί

διευκολύνει τήν συσχέτιση τῆς ἔννοιας τῆς κρίσης μέ τίς θεσμικές «ἐπικίνδυνες» ἀνακατατάξεις στή λειτουργία καί στή δομή τῆς σημερινῆς οἰκογένειας.

Βασικές Ἀρχές τῆς Θεωρίας τῆς Κρίσης

Ἡ Θεωρία τῆς Κρίσης, ὅπως διατυπώθηκε ἀπό τούς Lindenman (1944), G. Caplan (1964, 1974), H. Parad (1971), N. Golan (1987), Slaiken (1990), H. Parad and L. Parad (1990) καί ἄλλους, ἀναφέρεται στίς ἑξῆς δέκα ἀρχές:

1. Καταστάσεις κρίσης μπορεῖ νά συμβοῦν καθ' ὅλη τή διάρκεια τῆς ζωῆς καί ὑποστήριξης ἀτόμων, ομάδων, οἰκογενειῶν, κοινοτήτων καί κρατῶν. Συνήθως ξεκινοῦν ἀπό κάποιο γεγονός κινδύνου τό ὁποῖο μπορεῖ νά εἶναι ἕνα ἔξωτερικό γεγονός ἢ κάποια ἐσωτερική πίεση.
2. Τό γεγονός κινδύνου, ἀναστατώνει τήν ὁμοιοστατική ἰσορροπία τοῦ ἀτόμου/συστήματος δημιουργώντας μιᾶ εὐάλωτη κατάσταση. Τό ἄτομο/σύστημα ἐπιδιώκει ἄμεσα νά ἐπανέλθει στήν προηγούμενη ἰσορροπία του μέσα ἀπό συγκεκριμένες διεργασίες: καταρχᾶς ἐπιδιώκει νά χρησιμοποιήσῃ τούς συνηθισμένους μηχανισμούς ἐπίλυσης προβλημάτων, ἐνῶ παράλληλα τό ἄγχος καί ἡ ἔνταση σταδιακά αὐξάνονται. Ἐάν δέ τό πετύχει, ἀναστατώνεται περισσότερο καί κινητοποιεῖ νέους μηχανισμούς ἄμυνας.
3. Ἐάν τό πρόβλημα συνεχίζει καί δέν μπορεῖ νά ἐπιλυθεῖ ἢ νά ἀποφευχθεῖ, τότε ἡ ἔνταση κορυφώνεται, ἐνῶ ἕνας ἐκλυτικός παράγοντας μπορεῖ νά προκαλέσῃ τή στροφή γιά νά περάσῃ τό ἄτομο σέ κατάσταση κρίσης, δηλαδή σέ κατάσταση ἀποδιοργάνωσης. Ὅρισμένοι κλινικοί ταυτίζουν τό γεγονός κινδύνου μέ τόν ἐκλυτικό παράγοντα, ἀνάλογα μέ τό περιστατικό.
4. Κατά τή διάρκεια τῆς κρίσης, τό ἄτομο/σύστημα δυνατόν νά ἐκλάβῃ τό γεγονός κινδύνου ἢ/καί τόν ἐκλυτικό παράγοντα ὡς ἀπειλή ἢ ἀπώλεια ἢ πρόκληση ἢ συνδυασμό αὐτῶν.
5. Τά ἄτομα/συστήματα ἀντιδροῦν συνήθως στό ἴδιο στρεσογόνο γεγονός μέ διαφορετικούς τρόπους καί ποιότητα συναισθήματος, ἀνάλογα μέ τήν ὑποκειμενική ἐρμηνεία τοῦ γεγονότος.
6. Ἡ κατάσταση κρίσης δέν εἶναι ἀρρώστια ἢ παθολογική ἐμπειρία. Εἶναι μιᾶ πραγματική δύσκολη περίοδος στή ζωή τοῦ ἀτόμου/συστήματος. Αὐτήν τήν περίοδο ὅμως εἶναι δυνατόν νά ἐπαναδραστηριοποιηθοῦν ἀνεπίλυτες συγκρούσεις ἀπό παλαιότερα βιώματά του, μέ ἀποτέλεσμα

- νά αντιδρά στην παρούσα κρίση με υπερβολική αποδιοργάνωση.
7. Κάθε τύπος κρίσης ακολουθείται από συγκεκριμένες φάσεις/στάδια.
 8. Η κρίση είναι αυτό-περιοριζόμενη, με διάρκεια μέχρι τεσσάρων μέ ξξι εβδομάδων.
 9. Κατά τη διάρκεια της κρίσης το άτομο τείνει να είναι ιδιαίτερα δεκτικό σε βοήθεια. Οί αντιστάσεις και οί συνήθεις μηχανισμοί άμυνας είναι εξασθενημένοι, ένω τό Έγώ του άτόμου τείνει να γίνει περισσότερο δεκτικό σε έξωτερικές αντιδράσεις και άλλαγές. Περιορισμένη βοήθεια αυτήν τήν περίοδο, σωστά επικεντρωμένη, μπορεί να άποδειχθεί περισσότερο άποτελεσματική, άπό μακράς διάρκειας βοήθεια, σε περίοδο μειωμένης συναισθηματικής προσιτότητας.
 10. Κατά τη διάρκεια της επαναπροσαρμογής, τό άτομο/σύστημα δυνατόν να κινητοποιήσει νέες δυνάμεις και νέους προσαρμοστικούς μηχανισμούς πού θά τό βοηθήσουν να επανακάμψει στην παρούσα κρίση, αλλά και σε άλλες μελλοντικές. Έάν όμως δέ δοθεί βοήθεια αυτήν τή κρίσημη περίοδο, τό άτομο/σύστημα «έπιλέγει» δυσπροσαρμοστικούς τύπους συμπεριφοράς, πού θά τό όδηγήσουν σε περαιτέρω άποδιοργάνωση (N.Golan, 1986).

Σύστημα κατηγοροποίησης τής κρίσης-Η οικογένεια σε κρίσης

Διακρίνονται δύο κατηγορίες κρίσεων:

α) Οί άναπτυξιακές πού αναφέρονται στίς έξελικτικές, μεταβατικές περιόδους του άναπτυσσόμενου άτόμου πού προκαλούν συναισθηματική άναταραχή (κρίση τής έφηβείας, τής μέσης ήλικίας, τής συνταξιοδότησης).

β) Οί περιστασιακές πού αναφέρονται σε άπροσδόκητα γεγονότα κατά τή διάρκεια του κύκλου ζωής τής οικογένειας (θάνατος, διαζύγιο, άποχωρισμός, άνεργία, σοβαρή άσθένεια, μετανάστευση, προσφυγία, καταστροφικά γεγονότα, σεισμοί, πόλεμοι, κτλ.).

Ο Reuben Hill και ό T. D. Elliot αναφέρονται σε τρία συστήματα κατηγοριοποίησης τής κρίσης μέ τό σημείο αναφοράς τήν οικογένεια (Hill, R, 1965, Parad, H, 1999).

A) Σύμφωνα μέ τήν **προέλευση τής κρίσης**:

A1. Κρίσεις πού προέρχονται από **έξωοικογενειακά γεγονότα**, όπως πόλεμος, μετανάστευση, σεισμοί, καταστροφικά γεγονότα. Οί κρίσεις αυτές κατά τόν Hill, τείνουν νά σταθεροποιήσουν τούς οικογενειακούς δεσμούς καί νά διευρύνουν τά μέσα αντιμετώπισης τους.

A2. Κρίσεις πού προέρχονται από **ένδοοικογενειακά γεγονότα** καί αναφέρονται σέ δυσλειτουργίες στή δυναμική τής οικογένειας. Τό διαζύγιο, ή έγκατάλειψη, οί έξωσυζυγικές σχέσεις, ό αλκοολισμός, ή βία στήν οικογένεια, εἶναι κρίσεις μέ αιτιολογία ένδοοικογενειακή .

B) Σύμφωνα μέ τίς **έπιπτώσεις** στήν οικογένεια τοῦ γεγονότος κινδύνου:

B1. Κρίσεις πού προέρχονται από **διαμελισμό** τής οικογένειας, όπως σέ περιπτώσεις θανάτου, εισαγωγής σέ νοσοκομεῖο, άποχωρισμοῦ έξαιτίας μετανάστευσης, παλλινόστησης.

B2. Κρίσεις πού προέρχονται από τήν **προσχώρηση νέων μελῶν** στήν οικογένεια, όπως άνεπιθύμητο παιδί.

B3. Κρίσεις πού έχουν ως **άποτέλεσμα τήν ήθική καταρράκωση τής οικογένειας**, όπως συζυγική άπιστία, έλλειψη ύποστήριξης μεταξύ τῶν μελῶν, αλκοολισμός, χρήση ναρκωτικῶν, παρβατικότητα.

B4. Κρίσεις πού έχουν ως άποτέλεσμα τήν ήθική καταρράκωση μέ διαμελισμό ή «προσχώρηση» μέλους, όπως τό διαζύγιο, ή αὐτοκτονία, ή φυλάκιση ένος μέλους, ή ή προσχώρηση μιᾶς μητριᾶς ή πατριοῦ στό οικογενειακό σχήμα.

Γ) Σύμφωνα μέ τό εἶδος τοῦ γεγονότος κινδύνου πού προκαλεῖ ξαφνική αλλαγή στό οικονομικό καί κοινωνικό επίπεδο τής οικογένειας μέ άποτέλεσμα τόν άπότομο πλουτισμό ή φτώχεια. Ο άπότομος πλουτισμός καί ή κοινωνική άνοδος μιᾶς οικογένειας δυνατόν νά προκαλέσει τήν άποδιοργάνωσή της, ένῶ ή άπότομη φτώχεια καί άνεργία εἶναι γνωστόν ότι προκαλοῦν αλυσιδωτές διασπαστικές άντιδράσεις στήν οικογένεια πού συχνά αδυνατεῖ νά άντιδράσει στίς συχνές κρίσεις. Ίδιαίτερα στήν έποχή μας οί μετακινούμενοι πληθυσμοί, οί οικονομικοί μετανάστες, οί πρόσφυγες, οί παλλινοστοῦντες, τά θύματα βομβαρδισμῶν καί τῶν πολέμων άποτελοῦν παραδείγματα ατόμων, οικογενειῶν, ομάδων καί κρατῶν, τά όποια διαπερνώντας τά στάδια τής κρίσης, βιώνουν παράλληλα, ξαφνικές καί τραγικές αλλαγές στό οικονομικό, κοινωνικό, συναισθηματικό καί διαπροσωπικό τους επίπεδο.

Στόν κύκλο ζωής της, λοιπόν, ή οικογένεια συχνά διαταράσσεται από ένδοοικογενειακά γεγονότα, από άναπτυξιακές καί περιστασιακές

κρίσεις. Στο σύνολό της, όμως, ή σύγχρονη πυρηνική οικογένεια αποτελεί τό πεδίο έκτόνωσης τών ποικίλων εντάσεων τής ζωής, αλλά και χῶρος ἀναδιοργάνωσης και συγκρότησης τών μελῶν της. Και αὐτή είναι μιά συνεχῆς διεργασία, ή ὁποία δέν είναι πάντα ὀρατή και συνειδητοποιημένη ἀπό τά μέλη τής οικογένειας σέ περιόδους ὀμαλῆς ψυχολογικῆς ροῆς σχέσεων και λειτουργικότητας.

Ὁ τρόπος πού διαπραγματεύεται μιά οικογένεια τίς καθημερινές εντάσεις και τά προβλήματα ζωής μέ τούς συνηθισμένους τύπους συναλλαγῆς σχέσεων και ρόλων, καθορίζει τούς προσαρμοστικούς μηχανισμούς, οί ὁποῖοι τήν βοηθοῦν σά σύνολο νά διατηρεῖ τήν ὀμοιοστατική της ἰσορροπία. Παράλληλα ὀμως τά γεγονότα ζωής τής οικογένειας και ὅτι αὐτά συμβολίζουν, ἐπηρεάζουν τελικά τίς ἐσωτερικές σχέσεις τών μελῶν της, μέ ἀποτέλεσμα νά ἐπηρεάζεται ὀλο τό σύστημα τής οικογένειας και νά «προετοιμάζεται» ἔδαφος, περισσότερο ἢ λιγότερο εὐάλωτο γιά μιά ἐπερχόμενη κρίση, ἀναπτυξιακή ἢ περιστασιακή.

Διαχωρίζουμε ἐπομένως ἐννοιολογικά τή θεσμική και ἀξιακή κρίση ἀπό τίς κρίσεις πού συμβαίνουν στόν κύκλο ζωής τής οικογένειας, τίς ἀναπτυξιακές και τίς περιστασιακές. Στήν οὐσία, ὀμως, ὀπως ἔχει ἀναφερθεῖ, ή θεσμική κρίση καθιστᾶ πλέον τήν οικογένεια ὀς σύνολο περισσότερη εὐάλωτη γιά νά διατηρήσει τήν ὀμοιοστατική της ἰσορροπία και νά ἀνταπεξέλθει στίς ἀναμενόμενες πλέον περιστασιακές και ἀναπτυξιακές κρίσεις. Οί παράγοντες πού ἐξασφαλίζουν μιά σχετικά καλή λειτουργικότητα ἔχουν μελετηθεῖ και περιγραφεῖ ἀπό πολλούς ἐρευνητές και κλινικούς. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται οί πίνακες τών Goldhers και Michaels (Γ. Τσιάντης) πού παρουσιάζουν μεταβλητές πού ἀναφέρονται σέ παράγοντες ἐνδοψυχικούς, διαπροσωπικούς, κοινωνικούς, ὀικονομικούς και ἄλλους. Ἡ ποικιλία αὐτῶν τών μεταβλητῶν ἀποδίδεται στούς πίνακες 2 και 3.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΛΛΗΨΗ

Περιγραφή επάρκειας (προγνωστικές ένδειξεις και συσχετισμοί)

- Καλή λειτουργία του γάμου
- Έπαρκές δίκτυο κοινωνικής υποστήριξης
- Καλές σχέσεις συζύγων με τους γονείς τους
- Έπαρκής κοινωνικό-οικονομική κατάσταση
- Ιστορικό ψυχολογικής υγείας
- Ιστορικό σωματικής υγείας
- Ισχυρό κίνητρο για τεκνοποίηση
- Κοινωνικό κλίμα υποστηρικτικό
(παιδιά και γονείς)

Περιγραφή κινδύνου (προγνωστικές ένδειξεις και συσχετισμοί)

- Ιστορικό ψυχιατρικών προβλημάτων
- Χαμηλό κίνητρο για τεκνοποίηση
- Ψυχολογικές συγκρούσεις
- Ιστορικό προβλημάτων σωματικής υγείας
- Οικονομικές δυσχέρειες
- Συζυγική δυστυχία
- Στρές και έλλειματική υποστήριξη από οικογένεια και κοινωνικό περίγυρο

Παρέμβαση (είδος και στόχοι)

- Οικογενειακός προγραμματισμός
- Έκμάθηση δεξιοτήτων λήψης αποφάσεων για τεκνοποίηση
- Έκμάθηση αποτελεσματικής χρησιμοποίησης του δικτύου κοινωνικής υποστήριξης
- Συζυγική θεραπεία
(λύση συγκρούσεων, ενίσχυση δεξιοτήτων επικοινωνίας)
- Προετοιμασία τοκετού
(ανώδυνος τοκετός, προώθηση συζυγικής υποστήριξης)

ΠΗΓΗ: W, Goldhers και G. Y. Michaels (τροποποιημένο), Γ. Τσιάντης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΤΕΚΝΟΠΟΙΑ

Περιγραφή επάρκειας (προγνωστικές ενδείξεις και συσχετισμοί)

- Καλή λειτουργία γάμου, ικανοποίηση μέ τον καταμερισμό εργασίας
- Ψυχολογική υγεία
- Ίκανοποίηση μέ τους ρόλους εργασίας και οικογένειας
- Θετική αλλαγή στην αντίληψη του έαυτου
- Έπιτυχής προσαρμογή στό ρόλο του γονέα
(σύγχρονη συναλλαγή γονέα βρέφους, ανάπτυξη ασφαλοῦς δεσμοῦ, ευαισθησία στίς εξέλικτικές ανάγκες τουῦ παιδιοῦ)
- Στενότεροι δεσμοί μεταξύ τῶν γονέων
- Καλή λειτουργία του δικτύου κοινωνικής ὑποστήριξης
- Έπαρκής κοινωνικό-οικονομική κατάσταση
- Έπαρκής φροντίδα για τήν εὑημερία του βρέφους

Περιγραφή κινδύνου (προγνωστικές ενδείξεις και συσχετισμοί)

- Κακή προσαρμογή στή γονεϊκότητα
- Επανενεργοποίηση ανικανοποίητων ψυχολογικῶν αναγκῶν
- Σύγκρουση ρόλων, ἔνταση, φόρτος
- Επιλόχεια κατάθληψη (παρατεταμένη)
- Άρνητική αλλαγή στην αντίληψη του έαυτου
- Ενοχή, ἀμφιθυμία, θρήνος και πένθος
(βρέφος ἄρρωστο, πρόωρο ἢ μειονεκτικό)
- Αποχωρισμός ἀπό τό βρέφος
(προβλήματα υγείας τῆς μητέρας ἢ του βρέφους)
- Οικονομικά προβλήματα
- Συζυγική δυστυχία
- Στρές και ἑλλείψεις στό δίκτυο κοινωνικής ὑποστήριξης

Παρέμβαση (εἶδος και στόχοι)

- Ανεπίσημα προγράμματα ὑποστήριξης
(κέντρα ἡμερήσιας φροντίδας, ὑποστηρικτική ομάδα συνομηλίκων, ὑποστήριξη και παραπομπή)
- Επίσημα προγράμματα ὑποστήριξης
(π.χ. εκπαίδευση γονέων, κατ' οἴκων ἐπισκέψεις, συμβουλευτική ὁμαδική θεραπεία)
- Εκμάθηση παροχῆς ειδικῆς φροντίδας για ἄρρώστια ἢ μεινεκτικά βρέφη
- Παιδιατρική φροντίδα εὑημερίας του βρέφους
(Well baby clinics)
- Καλῆς ποιότητας παιδική μέριμνα
- Βοήθεια στό συναισθηματικό, πρακτικό και πνευματικό ἐπίπεδο ἀπό τό κοινωνικό περίγυρο

ΠΗΓΗ: W, Goldhers και G. Y. Michaels (τροποποιημένο), Γ. Τσιάντης.

Η περιγραφή «επάρκειας» -στόν πίνακα 2- αναφέρεται στους θετικούς παράγοντες που συντηρούν τό γάμο πριν από την απόκτηση παιδιών και στόν πίνακα 3 περιγράφονται επίσης οί θετικοί παράγοντες που συντηρούν τήν οικογένεια, μετά τήν απόκτηση παιδιών. Είναι χρήσιμο νά αναφερθούμε σ' αυτούς τούς παράγοντες για νά διευκρινιστεί ή δυναμική τῶν οικογενειῶν που εἶναι ἐπιρρεπεῖς σέ κρίση, ἀλλά καί τῶν οικογενειῶν που παρουσιάζουν πολλαπλές κρίσεις.

Οί ἐπιρρεπεῖς σέ κρίση οικογένειες

Οί ἐπιρρεπεῖς σέ κρίση οικογένειες ἀποτελοῦν ἀντικείμενο ιδιαίτερης μελέτης καί ἔρευνας στά πλαίσια τῆς Θεωρίας τῆς Κρίσης. Ὁ Reuben Hill μελέτησε ιδιαίτερα τούς παράγοντες που διαφοροποιοῦν τίς ἐπιρρεπεῖς σέ κρίση οικογένειες, ἀπό αὐτές που χειρίζονται ὑγιέστερα τό στρεσογόνο γεγονός καί δέν ὀδηγοῦνται σέ κρίση. Ἐπεσήμανε ὅτι οί εὐάλωτες, ἐπιρρεπεῖς σέ κρίση οικογένειες, βιώνουν συχνότερα καί σοβαρότερα τά στρεσογόνα γεγονότα, μέ ἀποτέλεσμα νά ὀρίζουν πῶ συχνά τά γεγονότα αὐτά ὡς κρίσεις (Reuben Hill: 1965, 40).

Οί οικογένειες αὐτές φαίνεται ὅτι παρουσιάζουν μειωμένες δυνατότητες στήν ἀντιμετώπιση κρίσεων ἢ ἀδυνατοῦν νά «μάθουν» τύπους προσαρμογῆς ἀπό προηγούμενη τυχόν ἐπιτυχή ἐμπειρία ἐπίλυσης μιᾶς κρίσης. Ὡς ἀποτέλεσμα τῶν ἀνωτέρω διεργασιῶν, οί οικογένειες αὐτές ἔχουν τήν τάση νά βιώνουν κάθε στρεσογόνο γεγονός ὡς κρίση. Παλαιότεροι θεωρητικοί ταύτιζαν τίς δυνάμεις ἢ ἀποθεματά τῆς οικογένειας μέ τή συνοχή-προσαρμοστικότητα, τήν κοινή ἀποδοχή ἀπό τά μέλη τῶν οικογενειακῶν ρόλων καί τήν ὑποταγή προσωπικῶν φιλοδοξιῶν στούς οικογενειακούς, συλλογικούς στόχους. Στή σημερινή ἐποχή τά κριτήρια αὐτά ἔχουν τροποποιηθεῖ. Ἡ πολυπλοκότητα τῆς δομῆς καί λειτουργίας τῆς σημερινῆς οικογένειας, ἡ ρευστότητα καί εὐμεταβλητότητά της, ὑπαγορεύουν διαφορετικά κριτήρια. Οί οικογενειακοί θεραπευτές ἀνάλογα μέ τήν κλινική προσέγγιση που πρεσβεύουν, χρησιμοποιοῦν ποικιλία προτύπων για νά διατυπώσουν τή διαγνωστική ἐκτίμησή τους σχετικά μέ τίς δυνάμεις ἀλλά καί τίς ἀδυναμίες τῶν οικογενειῶν καθώς καί τήν ἀνταπόκριση τους στή θεραπεία. Ἡ Virginia Satir (1972), για παράδειγμα, ἔδωσε ιδιαίτερη ἔμφαση στό αἶσθημα αὐτοεκτίμησης κάθε μέλους τῆς οικογένειας, στά μοντέλα ἐπικοινωνίας καί στήν ποιότητα τῶν δεσμῶν στά μέλη τοῦ οικογενειακοῦ συστήματος (Ζαφείρης Α., Ζαφείρης Ε., Μουζακίτης Χ.:2000). Ὁ Umbarger (1983) χρησιμοποίησε ὡς διαγνωστικά κριτήρια για τήν ὑγίη ἢ παθολογική συμπεριφορά τῆς οικογένειας τίς παραμέτρους τῶν ὁρίων μεταξύ τῶν οικογενειακῶν ὑποσυστημάτων, τῶν συμμαχιῶν, τῶν οικογενειακῶν τριγῶνων καί τῆς ἱεραρχίας. Ὅταν αὐτές οί

δυσλειτουργικές οικογένειες βρεθούν σε κρίση, αυξάνουν την άκαμψία των όριων και των προτύπων συναλλαγής τους, αντί να επιδιώξουν ευελιξία και προσαρμοστικότητα και να επιδιώξουν να βρουν εναλλακτικές λύσεις στα προβλήματα τους (Ζαφείρης, Α. κ. άλλοι:2000). Άρα η ευελιξία και η προσαρμοστικότητα της οικογένειας ως σύνολο, θεωρούνται σήμερα κάποια από τα βασικά κριτήρια που εκτιμούνται ως δυνάμεις της. Οί οικογένειες που διαθέτουν αυτές τις δυνάμεις, είναι λιγότερο επιρρεπείς σε κρίση, έφ' όσον διαπραγματεύονται με επιτυχία ένα στρεσογόνο γεγονός τό όποιο τελικά δέν μετατρέπεται σε κρίση.

Αντίθετα, οί ευάλωτες σε κρίση οικογένειες οί όποϊες χαρακτηρίζονται και ως δυσλειτουργικές, εμπλέκονται σ' ένα κύκλο άλυσιδωτών κρίσεων που άποδυναμώνουν σταδιακά τό δυναμικό τους. Θά πρέπει νά θεωρηθεί ότι άδυνατοϋν νά επιλύσουν άρχικά τήν πρώτη κρίση λόγω έλλειψης ευελιξίας και προσαρμοστικότητας στό σύνολο τους, αλλά και άνεπαρκείς των κοινοτικών πόρων για τή στήριξη τους. Κατά τήν θεωρία της Κρίσης, οί οικογένειες αυτές επιλέγουν δυσπροσαρμοστικούς μηχανισμούς επίλυσης των κρίσεων, μέ άποτέλεσμα νά άδυνατοϋν νά ανακάμψουν μετά από μία κρίση, άναπτυξιακή ή περιστασιακή. Η μή επίλυση της άρχικης αυτής κρίσης, δημιουργεί άλυσιδωτά νέες κρίσεις που άποδυναμώνουν όλο και περισσότερο τό δυναμικό της.

Οίκογένειες σε πολλαπλές κρίσεις, ή πολυπροβληματικές οίκογένειες.

Οί οικογένειες που βιώνουν συνεχείς κρίσεις στον κύκλο ζωής τους, παρουσιάζουν συχνά πολλές όμοιότητες μέ τις επιρρεπείς σε κρίση οικογένειες, όπως αναλύθηκαν. Στην ουσία πρόκειται για οικογένειες μέ τήν ίδια δυναμική, φορτισμένες επιπλέον μέ ποικίλους έξωτερικούς στρεσογόνους παράγοντες, όπως οικονομική άνέχεια, άνεργία, κακή σωματική και ψυχική υγεία, κοινωνικό άποκλεισμό και περιθωριοποίηση. Είναι οί οικογένειες οί όποϊες δέν αντιμετώπιστηκαν ίκανοποιητικά στην άρχική κρίση, και τώρα δέν έχουν άποθέματα, ούτε διαθέτουν υγιείς προσαρμοστικούς μηχανισμούς για νά σταματήσουν τό φαϋλο κύκλο των συνεχιζόμενων κρίσεων στις όποϊες είναι πλέον έγκλωβισμένες.

Στις Κοινωνικές Όργανώσεις, αυτές οί οικογένειες είναι γνωστές ως «πολυπροβληματικές» και άποτελοϋν σοβαρή μορφή κοινωνικής και οικογενειακής άπόκλισης. Οί «πολυπροβληματικές» οικογένειες, όπως άρχικά χαρακτηρίστηκαν, παρουσιάζουν τρία βασικά προβλήματα στην κοινωνική τους λειτουργικότητα: της **έξάρτησης** από (προνοιακές όργανώσεις), της **κακής υγείας** –ψυχικής ή σωματικής- και της **δυσπροσαρμοστικότητας**. Είναι συνήθως οί κοινωνικά άποκλεισμένες οικογένειες μέ κύρια χαρακτηριστικά τό χαμηλό οικονομικό εισόδημα, τήν περιορισμένη ή άνύπαρκτη εκπαίδευση, τήν κακή σωματική ή ψυχική υγεία, τήν άνεργία, τήν οικογενειακή άποδιοργάνωση, τήν

παραπτωματικότητα τῶν ἀνηλίκων, τὴν κακοποίηση κυρίως παιδιῶν καὶ γυναικῶν, τὸ χαμηλό ἠθικό, τὴν χαμηλή αὐτοεκτίμηση, τὴν ἀπόγνωση καὶ τὴν ἀπελπισία. Εἶναι οἰκογένειες πού κατατρέχονται ἀπὸ πολύχρονα οἰκονομικά καὶ ἐνδοοικογενειακά προβλήματα, παγιδευμένες σ' ἓνα στεῖρο γι' αὐτές κοινωνικό περιβάλλον, «ξένες» καὶ «ἀδιάφορες» γιὰ μόνιμη καὶ σταθερή βελτίωση τῆς λειτουργικότητάς τους. Συνήθως ἔχουν μιὰ ἐχθρική ἢ ἀδιάφορη στάση πρὸς τίς κοινωνικές ὀργανώσεις καὶ τοὺς κοινοτικούς πόρους ἐν γένει, δέν ἔχουν τὴ δυνατότητα «νά δοῦν» πέρα ἀπὸ τὰ ὅρια τους, ἀκυρώνουν τὰ ραντεβού γιὰ συμβουλευτική βοήθεια ἢ δέν ἔρχονται καθόλου γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν χρονίων προβλημάτων τους, παρὰ μόνο γιὰ τὴν ἱκανοποίηση συγκεκριμένων, ὑλικῶν συνήθως, ἀναγκῶν. Ἔρχονται π.χ. γιὰ νά πάρουν κάποια οἰκονομική βοήθεια, ἢ νά ζητήσουν τὴν ἀπομάκρυνση ἑνὸς παιδιοῦ ἀπὸ τὸ σπίτι τους καὶ στή συνέχεια, ἂν ἱκανοποιηθεῖ τὸ αἴτημά τους, διακόπτουν, συνήθως, τὴ συνεργασία. Ἐάν δέν ἱκανοποιηθεῖ, στρέφονται σέ ἄλλη ὀργάνωση, τακτική ἢ ὁποία ἐπαναλαμβάνεται μὲ πολλές ὀργανώσεις, ὑπηρεσίες καὶ ἐνορίες. Ἐάν τελικά δέν ἱκανοποιηθεῖ τὸ αἴτημα καταλήγουν σέ βαθύτερη ἀπόγνωση καὶ ἀπάθεια. Ὁ βασικός παθολογικός πυρῆνας δυσλειτουργίας τῆς οἰκογένειας ἀναπαράγει συνεχεῖς προβληματικές καταστάσεις πού ἀποδιοργανώνουν σταδιακά τὴν προσωπικότητα τῶν γονέων καὶ τῶν παιδιῶν πού μεγαλώνουν σ' αὐτές. Ἔτσι τὰ νέα μέλη «μαθαίνουν» πρότυπα συμπεριφορᾶς ἀποδιοργανωμένα, τὰ ὁποῖα, ὑποσυνείδητα συνήθως, ἐπαναλαμβάνουν στή δική τους ἐνήλικη ζωή. (Δημοπούλου-Λαγωνίκα, Μ, 1983).

Στρατηγικές Παρέμβασης

Οἱ πολυπροβληματικές οἰκογένειες οἱ ὁποῖες καταλήγουν νά διαμορφώσουν χρόνια δυσλειτουργική συμπεριφορά, δέν ἀνταποκρίνονται πλέον στά δυναμικά τῶν στρατηγικῶν παρέμβασης σέ κρίση. Ἐφ' ὅσον ἔχουν περιέλθει σέ χρονιότητα, ἡ ἀντιμετώπιση κατευθύνεται σέ εἰδικές παρεμβάσεις γιὰ περιστατικά μακρᾶς διάρκειας.

Παρακάτω ἀναφέρονται ὀρισμένες ἀπὸ αὐτές τίς στρατηγικές παρέμβασης οἱ ὁποῖες διαφοροποιοῦνται ἀπὸ τὴ βραχεία παρέμβαση σέ κρίση:

α) Ἐκλεκτική χρησιμοποίηση ψυχοδυναμικῶν καὶ συστημικῶν γνώσεων προκειμένου νά διατυπωθεῖ ἡ σωστή ἐκτίμηση καὶ νά χρησιμοποιηθοῦν οἱ κατάλληλες παρεμβάσεις γιὰ τὴ συνολική κατάσταση. Παλαιότερα οἱ οἰκογένειες αὐτές παρακολουθοῦντο ἐπί χρόνια στίς Κοινωνικές Ὄργανώσεις, μὲ ἀμφίβολα ἀποτελέσματα. Τώρα ἡ τάση εἶναι νά χρησιμοποιοῦνται τὰ δυναμικά τῆς προγραμματισμένης βραχείας παρέμβασης καὶ νά παρακολουθοῦνται γιὰ σύντομο χρονικά διάστημα -2 μὲ 4 μῆνες- ἀλλὰ πολὺ ἐντατικά.

β) Έκτιμηση τῶν δυνάμεων καί τῶν ἀδυναμιῶν τῆς οἰκογένειας σέ τρία ἐπίπεδα: (i) τό πρακτικό πού προσδιορίζει τήν ἱκανότητα τῆς οἰκογένειας νά κάνει κατάλληλη χρήση τῶν κοινοτικῶν πόρων, (ii) τό ἐνδοψυχικό, πού προσδιορίζει τήν ἱκανότητα τῆς οἰκογένειας νά χειρίζεται τά συναισθημάτά της, καί (iii) τό διαπροσωπικό πού προσδιορίζει τήν ἱκανότητα τῆς οἰκογένειας νά χειρίζεται τίς διαπροσωπικές σχέσεις (Kaplan, 1986).

γ) Ἡ δημιουργία σχέσης ἐμπιστοσύνης εἶναι ἕνας ἰδιαίτερα δύσκολος ἀλλά καί σημαντικός στόχος τοῦ ἐπαγγελματία στήν ἀρχική φάση. Θά πρέπει νά ἐκδηλώνει ἄμεσα γνήσιο ἐνδιαφέρον γιά μιά νέα κρίση πού συμβαίνει στήν οἰκογένεια, νά τήν ἐπισκεφθεῖ ἀμέσως. Ἡ προσιτότητα, ἀποδοχή καί συνέπεια πού θά χαρακτηρίζει τή στάση καί σχέση τοῦ ἐπαγγελματία μέ τά μέλη τῆς οἰκογένειας λειτουργεῖ τελικά σάν ἕνα θετικό μοντέλο δημιουργίας σχέσης ὄχι μόνο σέ ἀτομικό ἐπίπεδο ἀλλά καί οἰκογενειακό.

δ) Ἡ ἄμεση αὐτή κινητοποίηση τοῦ ἐπαγγελματία, μέ παράλληλη ἱεράρχηση ἀναγκῶν τῆς οἰκογένειας καί ἱκανοποίηση τοῦ ἄμεσου αἰτήματός της ἢ μέρος αὐτοῦ, θά ἀνοίξουν κάποια δίοδο ἐπικοινωνίας. Τά μέλη αὐτῶν τῶν οἰκογενειῶν, στερημένα ὑλικά καί συναισθηματικά, μέ συνήθως ἐχθρικές ἢ καί ἀδιάφορες σχέσεις μέ τήν κοινότητα καί τίς ὀργανώσεις, λειτουργοῦν συχνά σ' ἕνα ἐπίπεδο παιδομορφικό, παρορμητικό. Θά μπορέσουν ἐπομένως νά δημιουργήσουν σχέση ἐμπιστοσύνης μέ τόν ἐπαγγελματία καί τήν Κοινωνική Ὀργάνωση, ἐφ' ὅσον ἀρχικά ἱκανοποιηθεῖ ἡ συγκεκριμένη ὑλική συνήθως ἀνάγκη.

ε) Οἱ στόχοι παρέμβασης μέ μέλη πολυπροβληματικῶν οἰκογενειῶν, εἶναι περιορισμένοι. Ἀποβλέπουν στήν βελτιωμένη λειτουργικότητα τοῦ ἀτόμου/οἰκογένειας μέ τή διατήρηση τῶν ἰδίων μηχανισμῶν ἄμυνας καί μέ χρησιμοποίηση ὑποστηρικτικῶν τεχνικῶν καί δεξιοτήτων.

στ) Ἄτομα/οἰκογένειες μέ παρορμητικές τάσεις ἔχουν ἀνάγκη ἀπό ἐξωτερικό ἔλεγχο, ἀπό ὅρια καί περιορισμούς στή συνεργασία καί ἐπικοινωνία τους. Τά ὅρια αὐτά δέν ἐφαρμόζονται μόνο στή συμπεριφορά μεμονωμένων μελῶν, ἀλλά καί τῆς οἰκογένειας ὡς σύνολο. Ἐάν π.χ. ἡ οἰκογένεια ἔχει τήν τάση νά ζητάει συγχρόνως βοήθεια, κυρίως οἰκονομική, ἀποκρύπτοντας τίς ἐνέργειές της σέ κάθε νέα ὀργάνωση πού προσεγγίζει, τότε πιθανῶς θά ἐνεργήσει καί βοηθητικά ὁ τυχόν ἀποκλεισμός της γιά βοήθεια ἀπό ὀργανώσεις πού προσφέρουν τίς ἴδιες παροχές (Μ. Δημοπούλου-Λαγωνίκα: 1983).

ζ) Ὡς συνέπεια τῶν ἀνωτέρω, ὁ γενικός προσανατολισμός παρέμβασης τοῦ ἐπαγγελματία περιστρέφεται γύρω ἀπό τήν ἐνδυνάμωση τῆς οἰκογένειας μέ ἔμφαση στά θετικά σημεῖα τῆς λειτουργικότητάς της, στήν ἐνθάρρυνση καί παράλληλη ἐπιβεβαίωση ὁποιασδήποτε προόδου - ἔστω καί περιορισμένης- ἔχει πετύχει μέχρι τώρα.

θ) Παράλληλα μέ τά ἀνωτέρω, ὁ ἐπιβοηθητικός ρόλος τοῦ κοινωνικοῦ λειτουργοῦ στήν ἐργασία του μέ τήν κοινότητα -ἐνορία,

όργανώσεις υγείας, πρόνοιας, τοπικής αυτοδιοίκησης, σχολεία κ.τ.λ.- λειτουργεί ως γέφυρα επικοινωνίας τών κοινωνικά αποκλεισμένων οικογενειών. Έτσι οί μή κινητοποιημένες για αλλαγή και επίλυση τών χρόνιων προβλημάτων τους οικογένειες συνδέονται ευκολότερα πλέον με τούς κοινωνικούς πόρους κτίζοντας παράλληλα κάποιες σχέσεις εμπιστοσύνης με τό προσωπικό.

Θά πρέπει νά σημειωθεί ότι τά όρια μεταξύ τών επιρροεπών σέ κρίση οικογενειών και τών οικογενειών πού βιώνουν πολλαπλές κρίσεις με αποτέλεσμα νά καταλήγουν σέ χρονιότητα και αποδιοργάνωση, είναι ρευστά και συχνά δυσδιάκριτα.

Οί οικογένειες σέ πολλαπλές κρίσεις ή πολυπροβληματικές αποτελούν τή σοβαρότερη μορφή οικογενειακής παθολογίας, έφ' όσον δέν αντιμετωπίσθηκαν ικανοποιητικά ή και καθόλου οί αρχικές κρίσεις στήν οικογένεια με αποτέλεσμα τήν σταδιακή αποδιοργάνωση και τήν κατάληξή τους σέ χρονιότητα. Έχει ιδιαίτερη σημασία ή γνώση τής θεωρίας τής κρίσης αλλά τής δυναμικής τών επιρροεπών σέ κρίση οικογενειών προκειμένου νά διατυπωθούν στρατηγικές πρόληψης συμβουλευτικής και αντιμετώπισης, οί όποιες δέν αναφέρονται μόνο στίς πολυπροβληματικές οικογένειες πού είναι ιδιαίτερα ευάλωτες, αλλά και στό σύνολο τών οικογενειών πού απαρτίζουν τήν κοινωία μας.

Συμπερασματικά θά ανέφερα ότι ή ανάπτυξη και διατήρηση υγιών συναισθηματικών δεσμών και σχέσεων μέσα στήν οικογένεια διασφαλίζει τήν δημιουργία υγιών προσωπικοτήτων τών παιδιών αλλά και όλων τών μελών πού απαρτίζουν τήν οικογένεια με συγκρότηση, ώριμότητα και ευελιξία στή διαπραγμάτευση τών κρίσεων τής ζωής. Υπάρχουν άρα δυνατότητες για έπιλογή θεσμών, αξιων, τύπων επικοινωνίας και ρόλων οί όποιοι χωρίς νά είναι άκαμπτοι, νά συμβάλλουν στή διατήρηση υγιών αλληλεπιδράσεων στήν οικογένεια. Διατηρώντας έπιλεκτικά τούς παραδοσιακούς θεσμούς και αξίες πού είναι λειτουργικοί στή σημερινή πραγματικότητα είναι δυνατόν ή οικογένεια του σήμερα νά διατηρηθεί με υγιή λειτουργικότητα και νά προβληθεί στή κοινωία του αύριο.

Βιβλιογραφία

1. Acherman N. Psychodynamics of Family Life, Basic Books, Inc. New York, 1958
2. Caplan, G. "Principles of Preventive Psychiatry", Basic Books, New York, 1964.
3. Γεώργας Δ. Κοινωνική Ψυχολογία, Τόμος Α, Αθήναι 1986.

4. Γιωσάφατ Μ. «Οί ανάγκες τῶν παιδιῶν στίς μεταβαλλόμενες συνθηκες τῆς οἰκογένειας καί τῆς κοινίας τοῦ σήμερα» Κοινωνική Ἐργασία: Ἐπιθεώρηση Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν, Τεῦχος 9 καί 10 Ἀθήνα 1988.
5. Δημοπούλου-Λαγωνίκα Μ., «Κοινωνική Ἐργασία μέ πολυπροβληματικές οἰκογένειες», ΕΚΛΟΓΗ, Αὐγούστος 1983, Ἀθήνα.
6. Δημοπούλου-Λαγωνίκα Μ., «Οἰκογένεια», Ἄτομο καί Οἰκογένεια-Σήμερα καί Αὔριο: Ἴδρυμα Ἀναπτύξεως Κοινωνικῆς Ἐργασίας καί Σύνδεσμος Κοινωνικῶν Λειτουργιῶν Κύπρου, Λευκωσία, 1992.
7. Ζαφείρης Α, Ζαφείρη Ε, Μουζακίτης Χ, «Οἰκογενειακή Θεραπεία», Ἑλληνικά Γράμματα, 2000.
8. Gilliland, B. E., James, R. K., "Crisis Intervention Strategies" , Brooks/Cole Pacific Groove, California, 1983.
9. Golan, N., "Treatment in Crisis Situations" , Free Press, New York, 1978.
10. Hill, Rube " Generic features of families under stress", H.G. Parad (editor), Crisis Intervention Selected Readings, F.S.A.A., New York, 1965.
11. Kaplan, Lisa, " Working with Multiproblem Families", Lexington Books, D.C. Health and Company/Lexington, Mass/Toronto, 1986.
12. Μουσούρου Α. Ἡ Σύγχρονη Ἑλληνίδα, Gutenberg, Ἀθήνα 1986.
13. O' Hagan, Kieran, "Crisis Intervention in Social Work" in Handbook of Theory for Practice Teachers in Social Work, edited by Joyce Lishman, Jessica Kingsley Publisers, London and Philadelphia, 1991, 2002.
14. Michel A. Κοινωνιολογία τῆς Οἰκογένειας καί τοῦ Γάμου, Κοινωνιολογική Βιβλιοθήκη, Gutenberg, Ἀθήνα 1985
15. Rapoport, L. "The State of Crisis: Some Theoretical Considerations", Crisis Intervention: Selected Readings Ed. H. Parad, F.S.A.A. N. York 1965.
16. Roberts, A.R. editor "Crisis Intervention Handbook-Assessment, Treatment and Reaserch" Oxford University Press, 2000.

17. Σταθόπουλος, Π. «Η κοινωνική αλλαγή από τη σκοπιά τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν- «Πρακτικά 3^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Κοινωνικῶν Λειτουργιῶν» 1-3 Μαρτίου 1985, Ἀθήνα 1987.
18. Τσιάουσης Δ. Γ. Ἡ κοινωνία τοῦ Ἀνθρώπου. Κοινωνιολογική Βιβλιοθήκη Gutenberg, Ἀθήνα 2001.
19. Τσιάντης, Γ. «Ἡ οἰκογένεια σέ κρίση», Ψυχική ὑγεία τοῦ παιδιοῦ καί τῆς οἰκογένειας, Τεύχος β, Ἐκδόσεις Καστανιώτη, Ἀθήνα 1993.